

Chotost w Białarusi 1941–1944. Dokumenty i materiały.
Narodowe Archiwum Republiki Białorusi, Mińsk 2002, ss. 276

W 2002 r. w Mińsku, stolicy Republiki Białorusi, ukazała się interesująca książka, która powinna zainteresować wielu czytelników w Polsce, a szczególnie w regionie białostockim zamieszkałym licznie, jak powszechnie wiadomo, przez białoruską mniejszość narodową. Książka zatytułowana *Chotost w Białarusi* poświęcona jest zbrodniom, jakich dopuścili się hitlerowcy na ludności cywilnej tego państwa w latach II wojny światowej, kiedy to, odnosząc początkowo znaczne sukcesy militarne po dokonaniu agresji na ZSRR w czerwcu 1941, czasowo okupowali zagarnięte tereny. Białoruś stała się terenem walk, a po wyparciu Armii Czerwonej na wschód bezpośrednim zapleczem niemieckiego frontu wschodniego i bezwzględnej eksploatacji bogactw naturalnych. W ślad za frontem posuwały się oddziały tyłowe armii dowodzone przez gen. Maksa von Schenkendorfa, których zadaniem była eksterminacja wszelkich ewentualnych przeciwników III Rzeszy, a przede wszystkim komunistów i Żydów. Tym celom służyła także administracja cywilna Reichskomissariatu Ostland utworzonego przez Niemców na zajętych ziemiach wschodnich, jak też Generalnego Komisariatu Białorusi będącego głównym centrum zainteresowania twórców recenzowanego opracowania.

Po krótkim wstępie charakteryzującym zawartość książki i wielką wartość publikowanych kopii dokumentów niemieckich w ich wiernym przekładzie na język rosyjski lub rzadziej białoruski, zaprezentowano poszczególne zarządzenia władz niemieckich odnoszące się do Żydów. Łącznie do zbioru włączono 79 dokumentów i ich tłumaczenia. Jako pierwsze zamieszczono administracyjno-gospodarcze rozporządzenie nr 5 dowódcy tyłów Grupy Armii „Środek” o zakazie swobody przejazdu Żydów i ich handlu, podpisane

21 sierpnia 1941 przez gen. von Schenkendorfa. Pod nr 2 znajduje się pismo Reichskomissara Ostlandu Łoże skierowane do wyższych dowódców SS i policji o konieczności porozumienia pomiędzy policją i cywilną administracją w sprawie konfiskaty mienia żydowskiego datowane na 25 września 1941 r. Kolejny numer nosi dyrektywa naczelnego dowództwa wojsk lądowych wydana miesiąc później o zasadach i uprawnieniach władz okupacyjnych w zakresie konfiskaty cennych walorów kulturalnych.

Zamieszczone rozporządzenie niemieckiego komisarza Mińska z 28 października 1941 r. wprowadza organizacyjne zasady wykorzystania żydowskiej siły roboczej do celów gospodarczych. Zawarte w nim rozporządzenia i przepisy dyskryminują otrzymywane przez Żydów wynagrodzenia za pracę. Wraz z kolejnymi przepisami (nr 5) wskazane są organy administracji, do których kas należy przekazywać kwoty uzyskane ze sprzedaży żydowskiego mienia. W celu zabezpieczenia siły roboczej niezbędnej do żywotnych interesów gospodarczych, w tym również Wehrmachtu, wydano zarządzenie nr 6 o ewidencji bezrobotnych i kwalifikujących się do pracy Żydów. Dokument pod nr 7 dotyczy rozliczeń z tytułu zatrudnienia Żydów i ich utrzymania przez jednostki administracji. Informacja nr 8 z 31 stycznia 1942 r. nawiązuje do okresowej niemożności zakopywania zwłok zamordowanych podczas masowych egzekucji Żydów, dotyczy także uzyskanych podczas policyjnych konfiskat wyrobów futrzarskich. Podobne w treści jest zawiadomienia (pod nr 10) zarządu miasta Borysowa o przekazaniu mienia żydowskiego skonfiskowanego u Żydów od 8.09.1941 r. do 01.04.1942 r.

Mimo szczegółowych zarządzeń dochodziło do nieporozumień wokół wydatkowania pieniędzy uzyskanych ze sprzedaży odzieży żydowskiej (pismo nr 11). Szerszy zakres posiada dyrektywa Reichskomissara Ostlandu o obliczeniu i wykorzystaniu mienia ruchomego skonfiskowanego u Żydów. Zresztą i wspomniana dyrektywa nie zapewniła prawdopodobnie pełnej ewidencji skonfiskowanego mienia żydowskiego. Stąd też dalsza korespondencja dotycząca porządku spisywania rzeczy konfiskowanych u Żydów (Zarządzenie z 23 czerwca 1942 r., korespondencja zamieszczona pod nr 14) oraz rozkaz (nr 16) dowódcy SS i policji GOB o porządku postępowania z żydowskim mieniem ruchomym i zarządzenia.

Zwraca uwagę czytelnika rozporządzenie komisarza mińskiego okręgu o zakazie pod groźbą surowych kar kontaktów z Żydami, a nawet rozmów z nimi chociaż są oni nieraz zatrudniani w służbowym budynku (dokument nr 18).

Pod nr 19 zamieszczono sprawozdanie ślucckiego oddziału Centralnego Handlowego Towarzystwa dla Wschodu o pożarze w Kopylu w związku z po-

wstaniem w tamtejszym getcie. Pod numerem 41 znajduje się zarządzenie d-cy SS i Policji o likwidacji getta w Słucku.

Nr 21 nosi zakaz partyjnej kancelarii dotyczący werbunku do Wehrmachtu Reichsdeutschów z mieszanych małżeństw z Żydami. Wykorzystaniu mienia żydowskiego poświęcone są kopie pism zamieszczone pod numerem 22, 23, 24; odliczania kwot zarobków żydowskich dotyczą dokumenty o numerze 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34. W książce znalazły się też różnego rodzaju pisma związane z rozliczeniami i konfiskatami.

Między innymi dokumentami zamieszczono sprawozdanie dowódcy 10 kompanii, 15 policyjnego pułku o masowym rozstrzeliwaniu żydowskiej ludności w Pińsku od 29 października do 1 listopada 1942 r.

O znaczeniu konfiskat mienia żydowskiego świadczy porozumienie (nr 36) pomiędzy oddziałem GKB o sortowaniu i przeznaczeniu tego mienia. Nr 37 dotyczy remontu domów getta w Mińsku uszkodzonych podczas pogromu Żydów od 28 lipca do 1 sierpnia 1942 r. Do mienia żydowskiego odnoszą się informacje, pisma i dokumenty noszące numery 38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 57, 58. Zamieszczono pod numerem 46 informację – doniesienie o rozstrzelaniu Żydów we wsiach w pobliżu Stołbc.

W zbiorze znalazły się też (nr 60) notatki z rozmów z byłym więźniem getta w Mińsku, wypisy z akt Narowlańskiej Powiatowej Komisji o zbrodniach okupantów w Narowie, notatka o wymordowaniu żydowskiej ludności Mińska (nr 61, 62), Grodna (nr 65), Kalinkowicz (67), Lelczyc (69), Woronowa (70). Zamieszczono także fragmenty zeznań świadków złożonych podczas procesów niektórych zbrodniarzy wojennych (W. Janecka, nr 75) lub o zbrodniach nazistów (nr 76, 77). Wśród nich znalazły się także zeznania złożone przez niemieckiego jeńca A. A. Absta (nr 78) wobec ludności żydowskiej (nr 70). Szczególne zainteresowanie wzbudzają doniesienia komisarza grodzieńskiego powiatu z 3 marca 1943 r. o wysłaniu Żydów z Białostockiego Okręgu do obozu w celu ich zniszczenia (nr 42), a także wykaz funkcjonariuszy SS biorących udział w likwidacji getta w Słucku (nr 41).

Recenzowane opracowanie kończą komentarze, indeks nazwisk, indeks miejscowości, wykaz skrótów, spis zamieszczonych dokumentów, wykaz źródeł i literatury.

Wykorzystany w publikacji materiał historyczny zebrali E. G. Joffe, G. D. Knačko, v. D. Sielemieniew. W skład Kolegium Redakcyjnego wchodził: W. J. Adamuszko, W. J. Gierasimow, E. G. Jofte, E. D. Knačko, v. D. Sielemieniew.